

Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar

Derleyen: Zeynep Direk, İstanbul:

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık,

2. Baskı, 2009 (1-156 sayfa)

Bu yazının amacı, Zeynep Direk'in başkanlığında 2005 yılı baharında Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'ta düzenlenen feminist etkinliklerin yarattığı *Cinsiyetli Olmak* adlı kitabı yapıcı bir tahlile tabi tutarak değerlendirmektir. Bu bağlamda kitabın sorun bağlamı, konu kapsamı, üslubu ve meseleleri ele alış tarzı değerlendirilecek, ardından Türkçe feminizm bakımından eserin durduğu yer tahlil edilecektir. Kitapların ilk yayınlanmasından yıllar sonra yapılan analizler bazen daha faydalı sonuçlar doğurabilir. Çünkü böylece eserin öncelikle aydınlara ve akademisyenlere, sonra genel olarak halka ve özel olarak hayata neler sunduğu, bu unsurlardan her birinin sunulanlara tepkisinin nasıl olduğunu ölçmek mümkün olmaktadır. Türkiye akademisinde bağımsız bir araştırma alanı olan Kadın Çalışmaları'nın Türkçe kültür açısından geldiği yeri tespit bakımından önemli bir eser olan *Cinsiyetli Olmak*, farklı zamanlarda tekrar tekrar değerlendirilmesi gereken bir mutfak çalışması olarak görülmelidir.

Cinsiyetli Olmak üzerine konuşmadan önce bizim feminizme nasıl yaklaştığımızı belirtmemiz önemlidir. Çünkü tüm yorumlar tarihsel ve öznel ve burada özbilincin nesnellik takıntısından mümkün olduğunca arınarak hareket etmesi, bilgi ve kültür bakımından ihtiyatlı ve faydalı bir zemin sağlayacaktır. Önceleri yenedünyada var olduğu öne sürülen aydınlanmaya rağmen insan olma haklarının yeterince önemsenmediğini iddia eden bir kadın hareketi olarak ortaya çıkan feminizm,

daha sonra kadın haklarıyla ilgili söyleminin ayrıştırıcı olduğunun farkına vararak 1980'lerden sonra tüm ırk, sınıf ve cinsiyet farklarına dayanan haksızlıkların tümüne karşı duran kuramsal bir kimliğe evrildi. Adında hala kadınla ilgili bir sınırlama ve varoluşsal ayrıcalıklandırma bulunan feminizm, 250 yılı bulan bir Batı kadın hareketinin ötesinde, bize göre samimi bir sistem eleştirisi olarak görülmelidir. Bu yönüyle feminizmin bir hakikat arayışı olmadığını ve feminist kuram çerçevesinde üretilenlerin de metafiziksel bir hakikate tekabül etmediğinin farkında olmak gerekmektedir. Erkeklerin ürettikleri ve bazen kadınların da gelişimine katkıda buldukları liberalizm, sosyalizm, yapısalcılık, postmodernizm, sosyal ekoloji ve postkolonyalizm karşısında çoğunlukla edilgen bir konuma sahip olan feminizmi, söz konusu düşünsel ekollerin tamamından ayrı düşünmek lazımdır. Feminizmin kuramsal bütünlüğüne ve feminist hareketin gelişen çerçevesine yeterince saygı duymak için bu ayrımı yapmak şarttır. Türkiye'de 1980'li yıllardan beri varlık gösteren kadın hareketinin geline nokta artık sol düşünceyle sınırlı kalmadığını ve esasen feminizmin sol düşünceden daha farklı bir istikamette değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmek icap eder. Sosyalizm nasıl kapitalizm ve emperyalizm bağlamında varolmuş teorik ve pratik çıkmazları, haksız uygulamaları anlamamıza yardımcı oluyor, liberal teori nasıl insan haklarıyla ilgili kuramsal sıkıntıları fark etmemizi sağlıyorsa, feminist teorinin de kadınlar özelinde ve ayrıca cinsiyetin belirlenmesiyle ilgili ne tür insani sorunların varit olduğunu fark etme konusunda bir imkân olarak görülmesi isabetli olacaktır. Bu noktada bilim felsefesi, hermeneutik, köktendincilik, postmodernizm, sosyal ekoloji ve postkolonyalizm gibi feminizm de bir sistem eleştirisidir ve bu düşünsel ekol tüm kadınları veya cinsiyetli olmakla ilgili sorunu olan herkesi temsil etmemektedir. Bu meyanda Zeynep Direk'in derleyip yayına hazırladığı feminist soruşturmaların bulunduğu *Cinsiyetli Olmak* adlı eser, feminizmin sosyal bilimler açısından durumunu serimlemek konusunda başarılı ve faydalı bir çalışmadır. Fakat bu eserin feminizm konusunda bilinçli olanlar için hazırlanmış bir metin olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Felsefe, sosyoloji ve psikoloji alanlarında uzmanlaşmış, ayrıca bağımsız aydın kadın yazarları bir araya getiren *Cinsiyetli Olmak*'ta, Ali-

ye Kovanlıkaya, Bella Habip, Berna Kılınç, Hülya Durudoğan, Zeynep Direk, Nilüfer Güngörmüş Erdem, İpek Merçil, Pınar Selek ve Buket Türkmen'in incelemeleri bulunmaktadır. Aliye Kovanlıkaya, Alman filozof Immanuel Kant'ın (1724-1804) cinsiyet farklılığına bakışını, Bella Habip, Avusturyalı psikolog Sigmund Freud'un (1856-1939) kadınlık içerimini, Berna Kılınç rasyonalite ile cinsiyet arasındaki ilişkileri, Hülya Durudoğan, çağdaş Fransız filozoflardan Julia Kristeva'nın (1941-) psikanaliz ve kadına bakışını, Zeynep Direk, Judith Butler'in (1956-) toplumsal cinsiyet kavramına getirdiği kavrayışları, Nilüfer Güngörmüş Erdem, bir sanatçının kızı olmakla ilgili Yahudilik çerçevesindeki öznel bir deneyimi, İpek Merçil, İslâm ile feminizm arasındaki ilişkileri, Pınar Selek, feminizm özelinde Türkiye'deki özgürlük hareketlerini ve Buket Türkmen de İslâmcı kadının feminizm açısından nasıl algılanabileceğini ortaya koymaktadırlar. Eser içerisinde felsefe uzmanlarının meseleleri daha kavramsal ve analitik, sosyoloji akademisyenlerinin sorunları daha toplumsal ve psikologların ise daha davranışsal düzeyde tahlil ettiklerini saptamak önemlidir. *Cinsiyetli Olmak*, Batı düşüncesi özelinden bakıldığında cinsiyet sorununun nasıl anlaşılabilirliğini iyi tahlil eden soruşturmalardan meydana gelmiştir. Bu bakımdan sosyal bilimlerle feminist kuram arasındaki münasebetler çerçevesinde bir fikir edinmek için faydalı bir eser olan *Cinsiyetli Olmak*'ta, tarihe, felsefeye, kimliğe ve cinsiyetli olmaya dönük mevcut sorunlar üzerinde durulurken söz konusu çerçevelerin içerisinde varlık bulan insani sorunları bu dünyanın tamamen dışında değerlendirecek bir akıl türünün mümkün içerimlerine herhangi bir göndermede bulunulmamaktadır. Bu yönüyle *Cinsiyetli Olmak*, bu dünyada varolmaya itiraz etmemekte, mevcut dünyanın aksaklıklarının giderilmesinde feminist teorinin nasıl bir işlev üstlenebileceğini örneklemektedir. Bu kitapta erkek merkezli kadın tanımına ve tüm cinsiyet tanımlarına itiraz edilmekte; fakat bekâret, ataerki, baskı, özgürlük, aşk ve kamusal alan gibi kavramların anlam muhtevalarındaki ayrıştırmalara herhangi bir tarzda yer verilmemektedir. Pek çok konuda baskın ve alışılmış sınırları zorlayan eserde, sözgelimi Buket Türkmen'in incelemesinde (s. 130-156), aşk ve özgürlük kavramları olumlanıp da mahrem ve fitne kavramları olumsuzlanırken, burada hala bir adlandırma baskınlığının

varit olduğunun farkına varılamamaktadır. Oysa bize göre bunların tümü, hakkında herhangi bir normatif yargıda bulunmanın mümkün olmadığı, ancak her bir öznel deneyimin kendi özgüllüğünde içerilen varoluşa göre bir anlam kazanan kavramlardır.

Bağımsız bir okur veya araştırmacı, *Cinsiyetli Olmak*'ı okuduğunda, kadın hakkında varit olan değerlendirmelerin, bunları destekleyen kültürel alışkanlıkların ne kadar sorgulanmaya muhtaç olduklarını fark edecektir. Çünkü Türkiye'de varolan insan nitelikli sorunların içerisinde özel olarak gerçekten de kadın olmak veya cinsiyetli olmakla ilgili bir ayrımın bulunup bulunmadığı soruşturulduğunda, kültürün hem söylem düzeyinde hem de davranışsal düzeyde kadına ve cinsiyetli olmaya karşı bir takım olumsuz önkoşullamalara sahip olduğu görülmektedir. Bu sorunun düzeyinde eşitsizlik teması bulunmamaktadır. Zaten *Cinsiyetli Olmak* adlı eserin de eşitsizlikle ilgili bir paradoksu yoktur. Kadın sorununu ve genel olarak bir cinsiyet sahibi olmakla ilgili problemi yaratan etken, tıpkı ırkçılık ve dinsel dışlayıcılıkta olduğu gibi, farklılıktır. Zeynep Direk'in yazısı bu noktayı ortaya koymasından son derece önemlidir. Nitekim Bella Habip ve Berna Kılınç da aynı noktaya parmak basmaktadırlar. Farklılığa dayanan sorunlarla ilgili Türkiye'den bir örnek, özellikle muhafazakar şehirlerimizde rastlanan bir problemdir. Bu şehirlerde alışılmış kabalık yerine oldukça kibar bir karaktere sahip olan tüm erkek çocukların cinsiyet oluşumlarıyla ilgili bir sorunun olduğu önvarsayılmakta ve tüm şekil verme çabalarına rağmen kendini değiştirmeyen bu türden erkekler toplumdaki dışlanmaktadır. Örnek verilen olumsuz deneyimin nedeni, toplumun erkek olmakla ilgili tektip bir kalıbı kabul etmeleri ve bu kalıba uymayanları dışlamalarıdır. Buna benzer yerel kültürel sorunları fark etmek bakımından *Cinsiyetli Olmak* kayda değer bir çalışmadır ve bizi problemlere duyarlı hale getirmektedir.

Bu dünyada söylenen her sözün ve kaydedilen her yazının, insanlara ve hayata bir etkide bulunmuş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunların tümü öznel ve tarihsel olduklarından çoğunlukla düzelttiklerini düşündükleri dünyada bir şeyleri de bozarlar. Söz konusu doğa, insan olmanın mütemmim bir cüzüdüdür. *Cinsiyetli Olmak*'ta dile gelen ortak anlamların da böyle bir doğası olduklarını teslim etmelidir. Ol-

guların isimlendirilmesi edimi, genelde olgularda olanların bazılarını ihmal edip yerlerine başka unsurlar koyacak şekilde tahrife eğilimlidir. Bu, tüm tarihsel anlatılar veya hak özelinde iddialı bütün söylemler için geçerli bir kaidedir. Söz konusu bağlama sadık kalarak, *Cinsiyetli Olmak*'ın özneyi bazı konularda bilinçlendirirken bazı konularda ona önyargı verdiğini söyleyebiliriz. Varit olan sorunların kaynaklarıyla ilgili her türlü tespit genel itibariyle spekülatif olarak kalacağından, burada da sözgelimi kadınlarla ilgili sorunlar daima erkeksi söylemle ilişkilendirilmekte ve bu söylem değiştiğinde sorunların ortadan kalkacağı önvaryılmaktadır. Bu meyanda mesela İpek Merçil'in tahlilleri önemlidir (s. 106-117). Bunlar her kitapta varit olan, hatta büyük düşünürlerin en temel eserlerinde bile rastlanılan türden olağan sorunlardır. İlk yayınlandığı 2007 yılından beri *Cinsiyetli Olmak*'ın şimdiye değin çeşitli çevrelerde okunmuş olması ve bu eserin birçok defalar basımının yapılmış olması, onun bir başarısı olarak alınmalı ve hayatın onu reddetmediği teslim edilmelidir.

Sonuçta feminizmin, modern yaşamın sorunlarını anlamak ve anlamlandırmak için bir yol olduğunu tekrar etmek gerekmektedir. Türkçe feminizm 1980'li yıllardan sonra sahne almış ve hızla gelişmiş bir literatüre karşılık gelmektedir. *Cinsiyetli Olmak*, bu eleştirel okulun Türkiye'de de sosyal bilimlere uygulanmasının bir örneği olarak anlaşılmalıdır. Bu kapsamda bir kitabın Türkçede ortaya çıkmış olması, Türkiye'de feminist kuramın gelişmeye devam ettiğinin bir kanıtıdır. Sosyal bilimlerdeki birçok temaya bakarak meydana getirilen yazıların bulunduğu *Cinsiyetli Olmak*, bağımsız okura ve araştırmacıya, cinsiyete karar verme sorununun en az bir ırka ve dine karar verme kadar varoluşsal ve derin bir sorun olduğunu öğretmekte, ayrıca cinsiyetli olmakla ilgili problemler konusunda bir duyarlılık kazandırmaktadır. Burada felsefe, sosyoloji ve psikoloji ana bilim dallarında uzmanlaşmış akademisyenler ve aydınlar, feminist teorinin evrilme sürecine olduğu kadar yerel uygulama alanlarına da değinmektedirler. Kitabın birçok üstün vasfa sahip olmasının yanında verili kavramları yeterince sorgulama konusunda eksik kaldığını belirtmemiz uygun olacaktır.

Arş. Gör. Muhammet Özdemir
Artvin Çoruh Üniversitesi Felsefe Bölümü